

Kasinec, R., Šurkala, J.: Právne aspekty cenzúry československého filmu v období normalizácie. 2. preprac. a dopl. vydanie. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 180. ISBN 978-80-7160-590-4

„*Niekedy nastane situácia, keď názory občanov spolu s ich slobodami a právami sú odstraňované. A vtedy musí nastúpiť na scénu umenie ako potrava pre dušu, ktorá dokáže slobodu prejavu zamaskovať do románu, divadelnej hry, piesne, básne či filmu. Umenie vtedy prekračuje svoje primárne poslanie (...). Stáva sa poslom zakázaných myšlienok, šíritelom revolučných myšlienok, ktoré dokážu osloviť ohromné masy a vyprovokovať ich k činnosti.*“¹

Tieto nadčasové myšlienky nachádzame v monografii dvojice známych autorov, ktorá sa rozhodla prepracovať svoje pôvodné dielo z roku 2017. Jeho výsledkom je druhé a značne prepracované vydanie, ktoré v tomto texte recenzujeme.

Už len pri predbežnom pohľade a prelistovaní nového vydania upútajú čitateľa mnohé zlepšenia. Z formálneho hľadiska dostala monografia konečne klasický A5 formát. Zmeny sa dočkala tiež úprava štruktúry obsahu diela, ktoré je teraz prehľadne rozdelené na tri prepracované kapitoly.

Prvá kapitola sa venuje dvom ústredným pojmom, ktoré imanentne súvisia s problematikou zakázaných filmov, a to právom na slobodu prejavu a cenzúrou. Pri prvej menovanej kategórii – právo na slobodu prejavu – sa autori venujú jeho vymedzeniu a zakotveniu, a to s osobitným zreteľom na územie dnešnej SR. Musíme kvitovať, že autori nelipnú len na historických pozíciách, ale analyzujú aj dnešné ponímanie slobody prejavu vrátane jeho interpretácie Európskym súdom pre ľudské práva.

Druhým skúmaným fenoménom je cenzúra. Text sa začína vymedzením pojmu a jeho historickým vývojom, poukazujúc na skutočnosť, že nejde o nejaké novum dnešnej doby, ale o jav, ktorý od nepamäti sprevádza ľudskú

¹ KASINEC, R., ŠURKALA, J. *Právne aspekty cenzúry československého filmu v období normalizácie. 2. preprac. a dopl. vydanie. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 160.*

spoločnosť. Autori zdôrazňujú fakt, že film od svojho vzniku bol kvôli voľbe námetu častým strojom kontroverzie, čo je v monografii ilustrované na mnohých príkladoch.

Nás v diele upútal prípad filmu z roku 1903 s názvom *Electrocuting an Elephant*², ktorý zobrazoval svojvoľnú popravu slona v zábavnom parku v USA. Ide o veľmi silnú scénu, ktorá otvára úvahy o prirodzenosti ľudského zla a krutosti. Aj tento príklad poukazuje na dôkladne preskúmanú podstatu problému, ktorej prostredníctvom autori odmietajú jednostranné demonizovanie cenzúry a podčiarkujú jej zmysluplnosť, avšak len v určitých, vopred daných medziach.

Text je následne venovaný už téme filmovej cenzúry v bývalom „východnom bloku“, a to predovšetkým na území komunistami ovládaného Česko-Slovenska. Text zvyrazňuje skutočnosť, ako totalitný (komunistický) svet si bol vedomý sily filmu ako masového prostriedku sprostredkovania informácií. V tomto kontexte sú v monografii výbornou vsuvkou výroky J. V. Stalina či G. Husáka o „*neoceniteľnej sile filmu*“.

Na druhej strane je čitateľovi predostretý fakt, ako mal totalitný cenzor problém nastaviť cenzúrny systém tak, aby sa do spoločnosti dostávali vždy len „*vhodné diela*“. To miestami spôsobovalo až tragikomickú absurditu situácie, keď to, čo bolo istú chvíľu prijateľné, bolo za okamih kategoricky neprijateľné. Príkladom je napr. uvedená výpoveď slovenského režiséra a scenáristu Eduarda Grečnera: „*Vo filme Příbelská vzbura Janka Kráľa som musel prerobiť v dialógu radostné slová Janka Kráľa, keď prišiel Alexandrovi Wrchowskému výtlačok Štúrových novin: ‚Tieto noviny vyšli bez cenzúry, drahý Alexander!‘, a to len preto, lebo aj Dubček sa volal Alexander. (...) Dokonca som musel*

² Voľne preložené ako „Poprava slona elektrickým prúdom“. Dostupné napr. na platforme YouTube.com.

pred film vkopírovať titulok *„Odohráva sa v r. 1848“*.³

Čitateľa zaujme aj skvele koncipovaný záver kapitoly. Ten sa venuje otázke novodobej filmovej cenzúry. Text si všima situáciu dnešnej spoločnosti, v ktorej prestáva existovať hodnotovo stmelujúci ideál. Jeho výsledkom je ostrý stret ideológií, ktorého následkom je aj filmová cenzúra. Monografia opätovne neostáva len v teoretickej rovine, ale uvádza mnohé príklady aj s cenzúrnymi dôvodmi. *Per exemplum* môžeme uviesť známe *Vetrom odviata* (1939, film údajne zľahčujúci otroctvo a ponímanie Konfederácie), *Indiana Jones a Chrám skazy* (1984, domnelé necitlivé zobrazenie hinduistickej kultúry), či mnohé rozprávky, ako napr. *Dumbo* (1941).

Druhá kapitola sa venuje vzniku a existencii zakázaných česko-slovenských filmov. Autori najprv len stručne charakterizujú obdobie 50. rokov, ktoré môžeme zhrnúť citátom z monografie: „*témy, príbehy, prostredia sa mohli meniť, len jedno mali všetky tieto filmy spoločné – slúžili*“.⁴ Táto časť slúži ako „brána“ k nasledujúcemu „*zlatému*“ obdobiu 60. rokov 20. storočia spojeného s menom Alexandra Dubčeka a v právnej rovine reprezentovanú (okrem iného) zákonom 84/1968 Sb. so slávnym ustanovením „*Cenzúra je neprípustná*“.⁵

Toto obdobie sa rýchlo rýchlo končí a nasleduje éra „*normalizácie*“ spoločnosti, čo predstavuje nosné jadro monografie. V tejto súvislosti autori analyzujú návrat cenzúry a potreby jej systematickej zmeny v Česko-Slovensku tak, aby vyhovovala normalizačnému kánonu.

Jedným z jeho neželaných ovocí je zákaz filmov, pre ktoré sa v Česko-Slovensku ujal názov „*trezorové filmy*“. Autori sa detailne zao-

³ KASINEC, R., ŠURKALA, J. *Právne aspekty cenzúry československého filmu v období normalizácie*. 2. preprac. a dopl. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 49.

⁴ Tamtiež s. 53.

⁵ Článok 1 bod 1. zákona č. 84/1968 Zb., ktorým sa mení zákon č. 81/1966 Zb. o periodickej tlačí a o ostatných hromadných informačných prostriedkoch.

berajú pojmom zakázaný/trezorový film, jeho definíciou a pojmoslovím. Následne tieto filmy kategorizujú podľa rôznych kritérií, pričom čitateľa osobitne zaujme rozdelenie trezorových filmov podľa druhu skutočnej trestnoprávnej sankcie. Ide vsukotku o originálne delenie, ktoré nie je len samoučelným prvkom, ale, naopak, umožňuje lepšie vnímať spôsob zákazu filmových diel. Autori rozlišujú kategórie od „*trestu odňatia slobody na určitú dobu*“ [napr. film *Organ* (1964), v distribúcii až od roku 1987], a to až po „*trest smrti*“, v ktorom musel byť zničený filmový materiál diela [napr. film *Návštevy* (1969)]. Osobitnú pochvalu pre autorov si zasluhuje záverečná časť druhej kapitoly, v ktorej je upriamená pozornosť na osobitosť slovenského filmu, ktorého existencia i cenzúra sa odlišovali od filmu v českej časti štátu.

Tretia a zároveň posledná kapitola predstavuje „*praktickú časť monografie*“, analyzujúcu konkrétne trezorové filmy. Každý film má v monografii „*osobitný priečinok*“, v ktorom je čitateľovi objasnený dej filmu, ako aj niektoré jeho špecifiká. Osobitný prínos tejto časti spočíva podľa nás v tom, akým spôsobom autori pristúpili k analýze príčin zákazu daného filmu (pretože tieto dôvody neboli explicitne známe). Pri ich zisťovaní autori netvrdia, že nimi uvádzaný dôvod je práve ten, ktorý spôsobil zákaz filmu. Naopak, nechávajú na čitateľovi, aby si urobil vlastnú mienku. Čitateľ je tak plasticky vtiahnutý do textu, ktorý ho doslova láka pozrieť si daný film a zamyslieť sa, či práve spomínaný dôvod mohol viesť k zakazu diela, alebo či je možné nájsť inú, relevantnejšiu zámienu zákazu.

Zvlášť táto kapitola si vyslúžila výrazné rozšírenie, keďže v pôvodnom vydaní trestuhodne absentovali viaceré (hlavne) slovenské filmy, ktoré kvalitou presahovali stredoeurópsky región (predovšetkým *Panna záračnica*, *Organ* či *Muž, ktorý luže*). V druhom vydaní boli nielenže doplnené analýzy týchto filmov, ale domnievame sa, že kvalitou patria medzi najlepšie časti monografie. Osobitne musíme upriamiť pozornosť na stať o filme *Panna záračnica* (1966) a jej aktuálnosť pre dnešný svet v oblasti akademickej a umeleckej slobôd.

Ako recenzenti musíme uviesť aj negatíva, hoci výraznejšie v monografii nena-
chádzame. Vyčítať môžeme akurát prekle-
py (najmä) v úvodných častiach, ktoré
však výraznejším spôsobom nekazia do-
jem z diela. Autorom odporúčame pokračovať
v načatom rešerši témy, ktorú mož-
no ďalej rozvíjať mnohými smermi (*per
exemplum* spomínaná téma o novodobej
filmovej cenzúre).

Hoci text predstavuje vedecké dielo, au-
tori podávajú informácie zrozumiteľným

a pútavým štýlom, ktorý vo výsledku ľahko
dokáže osloviť aj bežného človeka nemajú-
ceho právnické vzdelanie. Záverom teda
môžeme dodať, že monografia predstavuje
významný počin, ktorý si zaslúži širší celo-
spoločenský ohlas a rovnako tak aj miesto
v knižnici každého jednotlivca, ktorému nie
sú ľahostajné porušenia jeho základných
ľudských práv a slobôd vrátane kardinálne-
ho práva na slobodu prejavu.

Marián Š u š k a*

* Mgr. Marián Šuška, Právnická fakulta UK Bratislava.